

УДК 343.2

DOI: 10.31733/2078-3566-2022-1-221-228

Оксана ГРИТЕНКО[©]
доктор юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський університет внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна)

Олена МАРЧЕНКО[©]
кандидат юридичних наук
(Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ВИДІВ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЛЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПОРЯДКУ

У статті досліджено класифікацію видів звільнення від кримінальної відповідальності. Встановлено, що для розуміння змісту, соціально-правової сутності, підстав застосування, а відповідно, і процесуального порядку реалізації різних видів звільнення від кримінальної відповідальності важливим є те, якого ступеня тяжкості вчинене особою суспільно небезпечне діяння; яким чином законодавець формулює положення щодо можливостей суду вирішувати питання – чи на свій власний розсуд, чи ухвалення рішення має відбутися в обов'язковому порядку; чи є рішення суду щодо звільнення остаточним, чи передбачає повернення до нього через певний час тощо. Доведено те, що різний ступінь небезпеки вчиненого кримінального правопорушення, що різнить між собою загальні та спеціальні види звільнення (від кримінального проступку до особливо тяжких злочинів), не може не впливати на характер та інтенсивність розслідування, повноту доказової бази, кваліфікацію позитивної посткримінальної поведінки, а відповідно на ступінь завершеності (чи не завершеності досудового розслідування).

Ключові слова: досудове розслідування, звільнення від кримінальної відповідальності, злочин, кримінальний проступок, кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, процес.

Постановка проблеми. За загальним правилом особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, має бути притягнута до кримінальної відповідальності та піддана покаранню. Проте досвід застосування кримінального закону показує, що не завжди в разі вчинення кримінальних правопорушень доцільно притягувати винного до кримінальної відповідальності та призначати покарання. Тому кримінальне законодавство, керуючись принципами гуманізму та справедливості, передбачає можливості звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили кримінальне правопорушення. Основний сенс існування інституту звільнення від кримінальної відповідальності полягає в тому, щоб допустити фактичне незастосування заходів кримінальної відповідальності та покарання в тих випадках, коли їх застосування явно недоцільне, зважаючи на характер вчиненого кримінального правопорушення та особисті якості особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у тому числі його поведінки після вчинення кримінального правопорушення. Важливо наголосити, що звільнення від кримінальної відповідальності можливе лише за наявності підстав, передбачених Кримінальним кодексом України (Розділ IX). При цьому обов'язковою причиною застосування будь-якого виду звільнення є достовірно встановлений факт вчинення особою кримінального правопорушення. Об'єднує всі види звільнення від кримінальної відповідальності в єдиний кримінально-правовий інститут їх загальна каральна сутність та юридична природа (вони є однією з форм реакції держави на кримінальне правопорушення).

© О. Гритенко, 2022
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1376-6956>
oksanochka.oksi78@ukr.net

© О. Марченко, 2022
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-5258-0647>
lenok-tolbevna@ukr.net

Крім того, треба вказати на те, що одним із важливих аспектів системного підходу до об'єкта наукового дослідження є його класифікація, яка передбачає поділ явищ та предметів за групами (розрядами, класами тощо) відповідно до схожості чи відмінності між ними [9, с. 159–160], особливого значення має загально визначена класифікація видів звільнення від кримінальної відповідальності.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми. У різні періоди розвитку науки кримінального права багато відомих вчених приділяли увагу дослідженню інституту звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема Х. Алікперов, П. Андрушко, Ю. Баулін, В. Єгоров, С. Келіна, О. Ковітіді, О. Козак, О. Лемешко, В. Меркулова, В. Маляренко, Т. Ніколаєнко, В. Песлякас, П. Хряпінський, В. Чижаєв, С. Яценко та ін.

Метою статті є визначення значення кримінально-правової класифікації видів звільнення від кримінальної відповідальності для кримінального процесуального порядку.

Виклад основного матеріалу. Системно-правовий аналіз та комплексне тлумачення положень кримінального законодавства та врахування відповідних доктринальних положень доводять те, що для розуміння змісту, соціально-правової сутності, підстав застосування, а відповідно, і процесуального порядку реалізації різних видів звільнення від кримінальної відповідальності важливим є те: в якій частині кримінального законодавства (Загальній чи Особливій) містяться правові норми, що визначають умови та підстави їхнього застосування; якого ступеня тяжкості вчинене особою суспільно небезпечне діяння; яким чином законодавець формулює положення щодо можливостей суду вирішувати питання – чи на свій власний розсуд, чи ухвалення рішення має відбутися в обов'язковому порядку; чи є рішення суду щодо звільнення остаточним, чи передбачає повернення до нього через певний час; які особистісні та вікові властивості притаманні винній особі тощо. Залежно від зазначеної вище значної кількості критеріїв, всі види звільнення від кримінальної відповідальності, які передбачені чинним кримінальним законодавством, можна систематизувати на різні класифікаційні групи: на загальні та спеціальні; умовні та безумовні; види звільнення, які застосовуються як до дорослих, так і неповнолітніх осіб та вид звільнення, який застосовується лише до неповнолітніх, імперативні (обов'язкові) та дискреційні (факультативні). Отже, відповідно до систематизації розкриємо значення кожної групи звільнень від кримінальної відповідальності, визначимо їх значення для процесуального порядку.

Загальні види звільнення – це ті види звільнення, які визначені у Загальній частині КК. Загальна частина КК 2001 р. на час набуття чинності містила окремий Розділ IX «Звільнення від кримінальної відповідальності», в якому кожному виду звільнення від кримінальної відповідальності була присвячена окрема кримінально-правова норма, що регламентувала правові підстави та порядок такого звільнення. За попередньою редакцією цього розділу виокремлювалися такі загальні види звільнення від кримінальної відповідальності: на підставі закону України про амністію чи акта про помилування (ст. 44); у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45); у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46); у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47); у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48); у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49). У Розділі XV «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх» Загальної частини КК визначався ще один вид звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру, який застосовується до неповнолітніх (ст. 97) [10, с. 21–23, 51]. У 2011 році інститут звільнення від кримінальної відповідальності зазнав певних змін. За попередньою редакцією статті 44 КК передбачалося, що звільнити від кримінальної відповідальності можна було (крім іншого) на підставі закону України про амністію чи акту помилування. Проте така редакція статті надавала підстави стверджувати про існування певних розбіжностей у певних кримінально-правових положеннях. Зокрема, у ст. 85 та 87 КК, які визначали звільнення від покарання на підставі закону України про амністію чи акта помилування, про звільнення від кримінальної відповідальності взагалі не йшлося. У 2011 році були внесені зміни у редакцію ст. 44 КК. Вона набула такого вигляду: «Особа, яка вчинила злочин, звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених КК». Змінено і редакція статей 85 та 86 КК, відповідно до яких не передбачена можливість звільнення від кримінальної відповідальності на підставі закону України про амністію чи акта помилування. В спеціальній літературі досить тривалий

час доводилося, що з урахуванням суті помилування як акта вищого органу державної влади (глави держави) помилування має стосуватися лише засуджених осіб, а також осіб, підданих кримінальній відповідальності [5, с. 20, 96, 97]. Станом на 2013 рік за кримінальним законодавством України практично усі загальні види звільнення від кримінальної відповідальності пов'язуються із характером та тяжкістю вчиненого злочину та певними матеріальними критеріями оцінки можливостей досягнення мети виправлення без реального застосування кримінальної відповідальності та призначеного судом покарання. Звільнення від кримінальної відповідальності (ст. 45–48 КК), крім звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК), стосувалися злочинів невеликої та середньої тяжкості. Законом України від 14 жовтня 2014 р. № 1698 – VII «Про Національне антикорупційне бюро України» ст. 45 КК України доповнено приміткою, в якій встановлено перелік кримінальних правопорушень, що належать до корупційних. Це кримінальні правопорушення, передбачені ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410 КК (у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем); ст. 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368-369-2 КК. Закріплення переліку корупційних діянь у цій статті має те значення, що факт їхнього вчинення виключає застосування звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 45–48 КК. Тож крім звільнення на підставі ст. 49 КК [6, с. 17]. У подальшому О. Бусол у докторській дисертаційній роботі з проблем протидії корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії доводив доцільність формулювання законодавчих обмежень у більш узагальненому вигляді. Пропонувалося визначення обмежень у ст. 44 КК (а не ст. 45 КК) шляхом формулювання частини третьої, де б зазначалося, що звільнення від кримінальної відповідальності не застосовується у разі вчинення суспільно небезпечного діяння, що має ознаки корупційного правопорушення [3]. Переважно в зазначених статтях, які віднесені законодавцем до корупційних діянь, в основному складі злочину визначені діяння невеликої та середньої тяжкості (понад чотирнадцять складів злочину), і лише в п'яти кваліфікованих складах кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 262, 308, 312, 313 та 410 КК, – ознаки тяжких злочинів. Нововведення спрямовані на унеможливлення (ускладнення) застосування пільгових (заохочувальних) норм кримінального права до осіб, які вчинили корупційні діяння, – навіть у випадку вчинення ними злочину невеликої та середньої тяжкості. У всіх цих випадках типова тяжкість вчиненого злочину не має значення. Критерієм заборони є вчинення певного виду злочину – корупційного злочину. Відтепер межі судового розсуду щодо ухвалення рішення про можливість звільнення від кримінальної відповідальності та певних видів покарання осіб, які вчинили корупційні злочини, обумовлюються двома чітко визначеними у законі обмеженнями. Перший стосується визначення типового ступеня тяжкості вчиненого діяння як підстави для застосування звільнення. Другий відтворюється суто у прямих заборонах, яких суд має дотримуватися.

Останні зміни відповідно кримінального кодексу відбулися у 1 липня 2020 р. Набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» № 2617–VIII, який і узгодив текст Кримінального кодексу України (далі – КК України) із КПК України. Адже і до тексту КК України було запроваджено інститут кримінальних правопорушень. Згідно зі ст. 12 КК України, тепер кримінальні правопорушення мали поділятися на проступки та злочини. А отже, ці зміни позначились й на положеннях, які стосуються звільнення від кримінальної відповідальності. Якщо раніше йшлося про злочини невеликої тяжкості або середньої, то на сьогодні вказаний інститут має можливість для реалізації тільки у випадках, коли особа вперше вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин. А відповідно визначення тих критеріїв та ознак, які надають права або можливість суду для обрання (застосування) інституту звільнення від кримінальної відповідальності, залежать від виду та розміру покарання.

Загальновизнаним є те, що саме санкція має відтворити ступінь суспільної небезпечності вчиненого діяння та винної особи, значення об'єкта посягання, особливості способу вчиненого діяння та мотивацію поведінки злочинця. Посилення суворості санкції відтворюватиме особливе значення для держави та суспільства певної сфери суспільних відносин, свідчитиме про більший ступінь суспільної небезпеки діяння та його тяжкість, спрацьовуватиме на запобігання певному виду злочинності, в цьому

разі корупційного спрямування. Проблема чіткості та адекватності санкції кримінально-правової норми стоїть сьогодні досить гостро. Проте законодавець обрав інший шлях боротьби із корупційними злочинами – посилення суворості інститутів Загальної частини кримінального законодавства – внаслідок обмеження стимулюючих властивостей лише загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності. Адже обмеження не стосуються спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності. Проте ці зміни у кримінальному законодавстві мають суттєве теоретико-методологічне значення, оскільки вони стосуються інститутів Загальної частини КК, а тому мають тлумачитися відповідно до сутності та призначення цієї частини кримінального права.

В доктрині кримінального права зміст, сутність та значення Загальної частини кримінального права відтворюються у досить різному за кількістю переліку ознак. Проте загально визнаним є те, що Загальну частину утворюють норми та інститути, які мають спільне значення для розуміння, вивчення, з'ясування, тлумачення та застосування всього кримінального законодавства; норми, які визначають головні засади, принципи і завдання кримінального законодавства України; визначають підстави та умови застосування кримінальної відповідальності, а відповідно і звільнення від кримінальної відповідальності тощо. Справедливим є твердження В. О. Навроцького про те, що «ступінь досконалості Кримінального кодексу визначається тим, наскільки розвинутою є його Загальна частина, як послідовно і глибоко викладені в законі її інститути...» [7, с. 30]. Аналізовані новели треба оцінити з погляду їхньої відповідності окремим принципам положенням кримінального права та законодавства. Зокрема, з погляду ступеня дотримання пропорційного співвідношення тяжкості вчиненого діяння та обсягу кримінальної репресії; гуманізації та диференціації кримінальної відповідальності через поширення сфери застосування стимулюючих заходів кримінально-правового впливу.

Треба враховувати те, що, з одного боку, факт застосування судом звільнення від кримінальної відповідальності та звільнення від відбування покарання безумовно у підсумку впливає на обсяг суворості кримінально-правових заходів, які застосовуються до винної особи. Проте їх головне значення полягає не у посиленні загальної попереджувальної функції кримінального законодавства, а в досягненні в оптимальні терміни мети спеціального попередження. Отже, їхнє принципове значення – у виконанні функції стимулювання та заохочення особи до правомірної, соціально визнаної поведінки, яка підтверджується фактом виправлення цієї особи та не вчинення нею нового злочину. В такому значенні розглядувані інститути мають стосуватися усіх без винятку засуджених осіб, за умов наявності формальних підстав. Інакше виникає проблема відповідності законодавчих положень принципам кримінального права.

Зі свого боку, загальні види звільнення від кримінальної відповідальності, залежно від того, чи є рішення суду про застосування звільнення остаточним та безумовним, чи передбачає визначення певних умов та встановлення іспитового строку, під час якого особа має дотримуватися цих умов, – всі види звільнення поділяють на умовні та безумовні.

До видів умовного звільнення від кримінальної відповідальності належить звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки – ст. 47 КК. Цей вид звільнення передбачає покладання на обвинувачену особу певних обов'язків, не дотримання яких тягне скасування ухвали суду про застосування звільнення та подовження досудового розслідування або ж судового провадження. Умовні види звільнення від кримінальної відповідальності завжди за обсягом примусу є більш суворими, ніж безумовні, оскільки термін іспитового строку та додаткові умови (обов'язки), які покладаються судом на особу під час умовного звільнення, суттєво посилюють право обмеження. А потенційна можливість скасування попереднього рішення суду, постійний нагляд та контроль за життєдіяльністю та поведінкою особи сприймається нею як додатковий тягар, як додаткова кара. Щодо звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки в спеціальній літературі наявні досить різні судження стосовно ефективності цього інституту. Одні вчені наполягають на тому, що саме цей інститут дозволяє залучати до цієї справи громадськість. Доводиться, що сфера застосування цього виду звільнення є значною. За окремими даними, КК України передбачає кримінальну відповідальність майже за 450 кримінальних правопорушень (кримінальних проступків та не тяжких злочинів), за вчинення яких, за наявності підстав, особа може бути звільненою від кримінальної

відповідальності [8, с. 1]. Проте не позбавлені сенсу висловлювання вчених щодо того, що цей інститут є запорукою ідеологічних догм, скасування яких стоїть на порядку денному, суперечить принципам рівності перед законом та індивідуальної відповідальності, оскільки принцип індивідуальної відповідальності підміняється порукою колективів підприємств, установ, організацій, отже, не відповідає вимогам часу [1, с. 34; 4, с. 97–106; 11, с. 6]. Ця позиція не позбавлена цензу, оскільки на сьогодні, зважаючи на особливості соціально-економічного розвитку держави, не приділяється належна увага дієвості механізмів контролю, з одного боку, за виконанням колективами підприємств, установ, організацій своїх обов'язків у виховному процесі щодо особи, яка передана на поруки; з іншого – за поведінкою цієї особи.

Таким чином не виключено формальне застосування цього виду звільнення від кримінальної відповідальності. До видів умовного звільнення від кримінальної відповідальності належить також звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх із застосуванням примусових заходів виховного характеру – ст. 97 КК. Цей інститут заслуговує на окрему увагу. У зв'язку із тим, що цей вид звільнення застосовується до специфічної категорії підозрюваних (обвинувачених) неповнолітнього віку, регламентується окремою системою правових норм як кримінального (Розділ XV КК «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх»), так і кримінально-процесуального законодавства (Глава 38 КПК «Кримінальне провадження щодо неповнолітніх»), – цей інститут досить часто в доктрині права називається спеціальним умовним загальним видом звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх.

Підстави та умови застосування спеціальних видів звільнення містяться у двадцяти трьох статтях Особливої частини КК, які безпосередньо містять ознаки різного ступеня тяжкості (від невеликої до особливо тяжких) складів кримінального правопорушення: ст. 110-2, 111, 114, 175, 212, 212-1, 258, 258-3, 258-5, 260, 263, 289, 307, 309, 311, 321-1, 354, 368-3, 368-4, 369, 369 -2 КК.

До того ж, у ч. 4 ст. 401 КК «Поняття військового кримінального правопорушення» йдеться про те, що особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене статтями цього розділу, може бути звільненою від кримінальної відповідальності згідно із статтею 44 КК із застосуванням до неї заходів, передбачених Дисциплінарним статутом Збройних Сил України. Отже, буквальне тлумачення дозволяє зробити висновок, що звільнення є можливим у разі вчинення будь-якого із кримінальних правопорушень (будь-якої тяжкості), ознаки яких містяться у ст. 402–435 КК України. Відповідно до того, чи зобов'язаний суд, за наявності визначених у законі підстав, звільнити особу, яка вчинила злочин, від кримінальної відповідальності, чи це є право суду, – усі види звільнення можна поділити на імперативні (обов'язкові) та дискреційні (факультативні, необов'язкові). Імперативні підстави (від лат. імператив – вимога, наказ, закон) звільнення не передбачають ніякого розсуду з боку компетентних органів. Головним є наявність підстав, визначених у законі про кримінальну відповідальність. В цьому разі судівський розсуд втрачає своє особливе значення. Проте це не означає, що у правозастосуванні механічно застосовують закон. Суд має все ж таки оцінити докази та за їх допомогою встановити наявність визначених в законі умов для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності. Якщо ці умови в наявності, суд має обов'язково своєю ухвалою закрити кримінальне провадження, не маючи права на суб'єктивний розсуд. Це, крім іншого, виходить із особливостей редакції кримінально-правової норми, де йдеться про те, що за наявності підстав для звільнення особа звільняється від кримінальної відповідальності. До обов'язкових видів звільнення від кримінальної відповідальності належать звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, з примиренням винного з потерпілим, із закінченням строків давності, у разі наявності умов для спеціальних видів звільнення, передбачених Особливою частиною КК. У цьому разі суд зобов'язаний за наявності підстав звільнення застосувати до винної особи ст. 45, 46, 49 КК, а також відповідні статті Особливої частини КК.

Факт встановлення підстав для звільнення не в усіх випадках призводить до позитивного рішення суду. І це право йому надає закон, в якому в окремих випадках йдеться лише про можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності. Дискреційні підстави (від фр. *diskretionnaire* – залежати від особистого розсуду) передбачають звільнення як право, а не обов'язок компетентного органу, тож формально

законним буде рішення як про закриття кримінального провадження та звільнення особи, так і відмова в закритті провадження та повернення його для подальшого кримінального переслідування та притягнення особи до кримінальної відповідальності [2, с. 158].

Отже, в цьому разі суд, оцінюючи докази, встановлюючи наявність визначених в законі умов для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності, керується передусім власним суб'єктивним розсудом щодо доцільності чи недоцільності звільнення підозрюваної, обвинуваченої особи від кримінальної відповідальності. До факультативних видів звільнення належать такі види звільнення від кримінальної відповідальності, які пов'язані з передачею особи на поруки (ст. 47), із зміною обстановки (ст. 48), із застосуванням примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх (ст. 97). Саме в цих статтях КК йдеться про те, що особа може бути звільненою за наявності певних підстав. Під час їхнього застосування враховується велика кількість об'єктивних та суб'єктивних обставин вчинення суспільно небезпечного діяння.

Зазначене підтверджує, наскільки є різними розглядувані види звільнення за своїми кримінально-правовими характеристиками (тяжкістю злочину, формою вини, наявністю рецидиву), колом осіб, які можуть сподіватися на звільнення від кримінальної відповідальності, за вимогами щодо постзлочинної поведінки цих осіб, за додатковими умовами, які можуть бути складовою окремих видів звільнення від кримінальної відповідальності тощо. Належна оцінка соціально-правової сутності та змісту кожного виду звільнення слідчим, прокурором, суддею є гарантією ухвалення справедливого та законного рішення. Особливо в ситуаціях, коли діяння та постзлочинна поведінка особи підпадають під дію декількох норм, які регулюють різні види звільнення від кримінальної відповідальності.

Висновки. На підставі аналізу кримінально-правової характеристики видів звільнення від кримінальної відповідальності доводиться те, що вони можуть визначатися в різних частинах КК (в Загальній чи Особливій частині КК); суттєво різнитися за підставами та умовами застосування (за тяжкістю вчиненого діяння, ступенем антисоціальної настанови винної особи, за кількістю та характером вимог щодо постзлочинної поведінки особи, формами вини, наявністю рецидиву); можливістю призначення судом додаткових заходів впливу (ПЗВХ) тощо. Найчастіше зазначені особливості використовуються як критерії для певної класифікації видів звільнення від кримінальної відповідальності. Поділ усіх видів звільнення від кримінальної відповідальності за загально визначеними критеріями на різні види (загальні, спеціальні, умовні, безумовні, імперативні (обов'язкові), дискреційні (факультативні) тощо) доводить, що існують певні особливі властивості цілих груп видів звільнення, які мають бути враховані законодавцем, оскільки суттєво впливають на зміст правозастосовної діяльності. Тож різний ступінь небезпеки вчиненого кримінального правопорушення, що різнить між собою загальні та спеціальні види звільнення (від кримінального проступку до особливо тяжких злочинів), не може не впливати на характер та інтенсивність розслідування, повноту доказової бази, кваліфікацію позитивної посткримінальної поведінки, а відповідно на ступінь завершеності (чи не завершеності досудового розслідування). У разі застосування умовних видів звільнення від кримінальної відповідальності, реалізуються ознаки, які свідчать про посилення суворості кримінального та кримінального процесуального примусу, що здійснюються лише за умови дотримання додаткових обмежень та позбавлень, за умови виконання спеціальних зобов'язань (ст. 47, 97 КК). А відповідно відтворюються у відмінностях судового провадження, вимагають посилення контрольних функцій з боку держави, визначення критеріїв оцінки поведінки, наявності процесуального порядку скасування рішення суду у разі не дотримання вимог звільнення тощо. Розмежування видів звільнення за значенням суддівського розсуду під час ухвалення відповідного рішення на імперативні (обов'язкові) та дискреційні (факультативні) відтворюється у наявності специфічних чинників конкретизації кримінального процесуального порядку окремих видів звільнення. У випадках обов'язкових видів звільнення (ст. 45, 46, 49 КК, спеціальні види звільнення передбачені Особливою частиною КК), коли суддя суттєво обмежений у своєму розсуді, особливе значення має чітка законодавча конкретизація тих правових основ, того правового мінімуму, який дозволяє ухвалити позитивне рішення щодо звільнення від кримінальної відповідальності. У разі факультативних видів звільнення (широких меж суб'єктивного суддівського розсуду) особливе значення матиме більш

поглиблена законодавча регламентація тих складових кримінального процесуального порядку, які обумовлюють складнощі у правозастосуванні, призводять до суперечливості законодавчих положень. Зазначені відмінності мають бути по змозі враховані у чинному процесуальному порядку реалізації різних видів звільнення. Оскільки врахування на законодавчому рівні особливостей застосування різних видів звільнення є гарантією дотримання прав та інтересів особи, яка опинилася у сфері кримінального правосуддя. Історія свідчить про досить суттєві зміни кримінального законодавства в частині визначення системи загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, підстав та їхнього застосування, правових обмежень їхнього стимулюючого впливу. В цих змінах відтворювалися соціально-економічні та правові перетворення держави, які впливали на ставлення до сутності окремих кримінально-правових інститутів (амністія, помилування, тощо), вимагали посилення кримінальної репресії у випадку вчинення корупційних злочинів. У підсумку сформувалася система із різних загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, які переважно стосувалися випадків вчинення особою кримінальних проступків та необережних нетяжких злочинів, вчинених вперше. Практично у всіх зазначених видах звільнення має значення поведінка особи після вчинення кримінального правопорушення, яка переважно має бути позитивно активною (каяття, сприяння розкриттю кримінального правопорушення, примирення з потерпілим, відшкодування завданих збитків, позитивна реакція на виховний вплив зовнішнього оточення тощо). Намагання законодавця посилити суворість відповідальності за вчинення корупційних злочинів (отже, злочинів певного виду) внаслідок положень Загальної частини кримінального законодавства є також додатковим підтвердженням необхідності більш глибокого дослідження такої проблеми теорії кримінального права, як співвідношення та первісне значення положень Особливої та Загальної частини КК у досягненні загальної попереджувальної функції кримінального права та законодавства.

Список використаних джерел

1. Баулин Ю. В. Уголовное право Украины: современное состояние и перспективы развития. *Уголовное право в XXI веке* : материалы Международной науч. конф. Москва : ЛексЭст, 2002. С. 30–35.
2. Большой юридический словарь / под ред. А. Я. Сухарева, В. Е. Крутских. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : ИНФРА-М, 2000. 704 с.
3. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2015. 479 с.
4. Губська О. А. Процесуальні питання звільнення особи від кримінальної відповідальності за не реабілітуючими обставинами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / НАВСУ. Київ, 2002. 209 с.
5. Кримінальний кодекс України (із змінами та доповненнями станом на 1 вересня 2013 року). Харків : Одиссей, 2013. 232 с.
6. Кримінальний кодекс України: станом на 14 липня 2017 року: Офіц. текст. Київ : Алерта, 2017. 194 с.
7. Навроцький В. О. Наступність кримінального законодавства України (порівняльний аналіз КК України 1960 р. та 2001 р.). Київ : Атіка, 2001. 272 с.
8. Ніколаєнко Т. Б. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / КНУВС. Київ, 2008. 20 с.
9. Строган А. Ю. Клопотання як самостійний інститут кримінально-процесуального права: заявлення, розгляд та вирішення клопотань на досудовому слідстві : монограф. Київ : Істина, 2009. 456 с.
10. Уголовный кодекс Украины. Симферополь : Реноме ; Харьков : Світовід, 2001. 272 с.
11. Хавронюк М. І. Диференціація кримінальної відповідальності чи кримінальна безвідповідальність. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 8. С. 6–7.

Надійшла до редакції 03.03.2022

References

1. Baulin, Yu. V. (2002) *Ugolovnoye pravo Ukrainy: sovremennoye sostoyaniye i perspektivy razvitiya*. *Ugolovnoye pravo v XXI veke* [Criminal law of Ukraine: current state and development prospects. Criminal law in the XXI century] : materialy Mezhdunarodnoj nauch. konf. Moscow : LeksEst, pp. 30–35. [in Russ.].
2. Bolshoy yuridicheskiy slovar [Large Law Dictionary] / pod red. A. Ya. Sukhareva, V. E. Krutskih. 2-ye izd., pererab. i dop. M. : INFRA-M, 2000. 704 p. [in Russ.].
3. Busol, O. Yu. (2015) *Protydiya koruptsiyniy zlochynnosti v Ukraini u konteksti suchasnoyi*

antykoryupciynoyi stratehiyi [Combating corruption crime in Ukraine in the context of modern anti-corruption strategy] : dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.08 / In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho Nan Ukrayiny. Kyiv, 479 p. [in Ukr.].

4. Hubska, O. A. (2002) Protsesualni pytannya zvilnennya osoby vid kryminalnoyi vidpovidalnosti za nereabilituyuchymy obstavynamy [Procedural issues of release of a person from criminal liability for non-rehabilitative circumstances] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09 / NAVSU. Kyiv, 209 p. [in Ukr.].

5. Kryminalnyi kodeks Ukrayiny (iz zminamy ta dopovnennyamy stanom na 1 veresnya 2013 roku) [Criminal Code of Ukraine (as amended on September 1, 2013)]. Kharkiv : Odissey, 2013. 232 p. [in Ukr.].

6. Kryminalnyi kodeks Ukrayiny: stanom na 14 lypnya 2017 roku [Criminal Code of Ukraine: as of July 14, 2017]: ofits. tekst. Kyiv : Alerta, 2017. 194 p. [in Ukr.].

7. Navrotskyi, V. O. (2001) Nastupnist kryminalnoho zakonodavstva Ukrayiny (porivnialnyi analiz KK Ukrayiny 1960 r. ta 2001 r.) [Continuity of the criminal legislation of Ukraine (comparative analysis of the Criminal Code of Ukraine of 1960 and 2001)]. Kyiv : Atika, 272 p. [in Ukr.].

8. Nikolayenko, T. B. (2008) Zvilnennya vid kryminalnoyi vidpovidalnosti u zvyazku z peredacheyu osoby na poruky [Exemption from criminal liability in connection with the transfer of a person on bail] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08 / KNUVS. Kyiv, 20 p. [in Ukr.].

9. Strohan, A. Yu. (2009) Klopotannya yak samostiynyi instytut kryminalno-protsesualnoho prava: zayavlennia, rozghliad ta vyrishennya klopotan na dosudovomu slidstvi [Petitions as an independent institution of criminal procedure law: application, consideration and resolution of petitions in pre-trial investigation] : monohrafiya. Kyiv : Istyna, 456 p.

10. Ugolovnyy kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]. Simferopol : Renome, Kharkiv : «Svitovid», 2001. 272 p. [in Russ.].

12. Khavronyuk, M. I. (2009) Dyferentsiatsiya kryminalnoyi vidpovidalnosti chy kryminalna bezvidpovidalnist [Differentiation of criminal responsibility or criminal irresponsibility]. *Pidpriyemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. № 8, pp. 6–7. [in Ukr.].

ABSTRACT

Oksana Hrytenko, Olena Marchenko. The importance of criminal legal classification of types of exemption from criminal liability for criminal procedural procedure. The article examines the classification of types of exemptions from criminal liability. It is established that to understand the content, socio-legal essence, grounds for application, and, accordingly, the procedural order of implementation of various types of exemption from criminal liability, it is important: in which part of criminal law (General or Special) contains legal norms their applications; the severity of the socially dangerous act committed by the person; how the legislator formulates provisions on the ability of the court to decide the issue – at its own discretion, or the decision must be mandatory; whether the decision of the court on dismissal is final, whether it provides for return to it after a certain time; what personal and age characteristics are characteristic of the guilty person, etc. It is proved that different types of exemption from criminal liability can be determined in different parts of the Criminal Code (in the General or Special Part of the Criminal Code); significantly differ in the grounds and conditions of use (the severity of the act, the degree of antisocial attitude of the perpetrator, the number and nature of requirements for criminal behavior, forms of guilt, recidivism); the possibility of the court to appoint additional measures of influence, etc. In particular, the different degree of danger of a criminal offense, distinguishing between general and special types of release (from criminal offenses to particularly serious crimes), can not but affect the nature and intensity of the investigation, the completeness of the evidence base, qualification of positive postcriminal behavior. degree of completion (non-completion of the pre-trial investigation).

Keywords: *pre-trial investigation, exemption from criminal liability, crime, criminal offense, criminal misdemeanor, criminal liability, trial.*